

analysis performed by the author, the most active joining with the international educational community and an introduction of inclusion as a basic educational priority was happened in the Baltic countries. East European countries, to which Ukraine also belongs, unlike to other post-Soviet countries, International documents were also quickly and successfully ratified relatively equal rights of persons with disabilities.

Key words: post-Soviet space, inclusive education, international documents, disability models, persons with disabilities, segregation.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рассказова О. І.

УДК 378.091.31.-048.56:376-056(045)

В. Є. Коваленко

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Входження національної системи вищої освіти до європейського освітнього простору і забезпечення на цій основі рівного доступу до якісної вищої освіти громадянам України, в тому числі з особливими освітніми потребами є пріоритетним завданням системи освіти.

Для переважної більшості юнаків і дівчат з порушеннями психофізичного розвитку вступ до вищого навчального закладу і початок навчання стають першим дієвим кроком у напрямку соціальної інтеграції. Водночас С. Литовченко зазначає, що подібний досвід не завжди позитивний. Насамперед це пов'язано з «неготовністю» сучасної вітчизняної вузівської системи до створення оптимальних освітніх умов для навчальної діяльності цих студентів [2; 4]. В Україні склалася певна невідповідність між зростанням прагнення осіб з порушеннями психофізичного розвитку здобути вищу освіту, з одного боку, і відсутністю у вищих навчальних закладах належних організаційно-педагогічних умов. Отже, перед науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів постає завдання навчати більш розмаїтій студентській контингент, задовольняючи потреби всіх здобувачів вищої освіти, в тому числі і студентів з порушеннями психофізичного розвитку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що педагогічні аспекти навчання та виховання студентів з особливими освітніми потребами, а також окремі специфічні для них методи та прийоми роботи відображено у працях І. Багрової, Ю. Бистрової, Т. Бондар, Н. Засенко, А. Колупаєвої, С. Литовченко, Є. Синьової,

О. М. Таранченко, Л. Фомічової, І. Цукерман, М. Шеремет, М. Шестакової. Зокрема, Т. Бондар зазначає, що важливою умовою включення молоді з особливими потребами в освітній процес вищого навчального закладу є створення інклюзивного освітнього середовища.

У контексті наукової статті розглядаємо інклюзивне освітнє середовище як сукупність умов, що забезпечують рівний доступ особам з особливими освітніми потребами до якісної інклюзивної освіти в інклюзивному навчальному закладі (дошкільному, загальному середньому, професійно-технічному і вищому) незалежно від їх психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу, раси, місця проживання і виховання, та як сукупність учасників навчально-виховного процесу, пов'язаних спільністю умов, у яких відбувається їхня діяльність. Ю. Найда зазначає, що освітнє середовище стане інклюзивним за умови наявності низки ознак, серед яких головною є диференційоване викладання. Втім, питання застосування диференційованого викладання як засобу задоволення освітніх потреб студентів з порушеннями психофізичного розвитку у вищих навчальних закладах не були предметом спеціального педагогічного дослідження.

Актуальність проблеми, її практична значущість та недостатня розробленість зумовили обрання теми наукової статті «До проблеми застосування диференційованого викладання в інклюзивному освітньому середовищі вищого навчального закладу».

Мета статті – розкрити можливості та сферу застосування диференційованого викладання як засобу задоволення освітніх потреб студентів з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах.

О. Таранченко, Ю. Найда розглядають диференційоване викладання як концептуальний підхід і практичну технологію специфічної організації навчального процесу [3]. Цей підхід дає викладачеві змогу врахувати відмінності між студентами та забезпечувати оптимальний і результативний навчальний досвід для кожного з них.

І. Клігман розглядає диференційоване (лат. *differentia* – різниця, відмінність) викладання як спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, соціальний досвід спрямована на оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток студентів, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами [4].

Диференційоване викладання передбачає створення навчального середовища та організацію навчального процесу таким чином, щоб забезпечити успішне опанування курикулуму студентами з різними освітніми потребами. Сутність диференціації полягає у відкритості і варіативності навчання, різноманітності методів, засобів і форм організації навчальної діяльності шляхом застосування заходів, які

забезпечують кожному студентові засвоєння знань та умінь на межі його можливостей. Успішність, результативність диференційованого викладання зумовлюються конкретними завданнями кожного етапу навчання, шляхами їх розв'язання, врахуванням особливостей студентів та педагогічної майстерності викладачів.

Диференційоване викладання це фундаментально інший спосіб навчати студентів із різними освітніми потребами. Загальновідомо, що студенти навчаються в різний спосіб, але базовий зміст, уміння і навички, визначені стандартами, освітньо-кваліфікаційними характеристиками та освітньо-професійними програмами підготовки, залишаються незмінними. Диференційоване викладання дає змогу кожному зі студентів опанувати знання, вміння і навички своїм власним шляхом.

Диференційоване викладання передбачає систему роботи з розв'язування диференційованих завдань. Ефективній реалізації дидактичних цілей сприяє відповідна класифікація завдань. Систематизація диференційованих завдань здійснюється:

- за рівнем складності змісту: полягає у виконанні студентами роботи, однакової за характером діяльності та різної за наявністю елементів знань, уявлень, понять про об'єкти і явища, зв'язки та залежності між ними;
- за операційним вмістом: передбачає різну кількість операцій стосовно однакового обсягу змістової інформації;
- за пізнавальною самостійністю: завдання характеризуються однотипністю з операційно-змістового погляду та різноплановістю за мірою допомоги викладача певній групі студентів [3].

Для студентів, які різняться своїми особливими освітніми потребами, ключовим у процесі навчання є спосіб диференціації, який найчастіше полягає в отриманні доступу до навчального матеріалу через його зміст. Доступність змістового наповнення навчальної діяльності вважається ключовим елементом диференціації. Диференціація на рівні змісту поєднує цілі, завдання та очікування (навчальні, розвивальні, соціальні) результати, яких планується досягти.

Ю. Найда зазначає, що саме баланс між цілями та завданнями визначає рівень диференціації змісту. Для підтримки змісту навчання використовується видозміна певних елементів і матеріалів. Йдеться про дії, поняття, узагальнення, принципи, установки і навички. Зміни, які можна спостерігати в інклюзивному середовищі вищого навчального закладу, найчастіше виявляються в тому, яким чином студенти отримують доступ до навчання. Доступ до змісту розглядається в якості головної вимоги. Завдання та задачі пов'язуються з цілями навчання [3].

Надзвичайно важливим є поєднання цілей і завдань навчання. Завдання часто формулюються як послідовність етапів наростаючої складності, внаслідок чого виникає континуум завдань з формування навичок. Зміст навчання має містити одні і ті ж самі поняття для всіх

учнів, проте міру їх складності необхідно варіювати відповідно до можливостей різних учнів.

Диференціація процесу передбачає використання гнучкої системи поділу на групи. Дуже важливо застосовувати гнучкі методи формування груп. У міру опанування знань чи нового матеріалу, студенти мають взаємодіяти один з одним і спільно працювати. Викладачі мають проводити попереднє обговорення головних ідей змісту з усією групою, після чого на практичних заняттях слідує робота в малих групах чи парах. При виконанні окреслених завдань групи студентів можуть самі спрямовувати свою роботу або ж це може робити викладач. Порядок створення груп не має бути усталеним. Як один з базових елементів диференційованого викладання, формування груп і перегруповання має бути динамічним процесом і змінюватися залежно від змісту, проекту і результатів періодичного оцінювання. Управління класом йде на користь студентам та викладачеві. Для ефективної роботи у групі з використанням диференційованого викладання викладач має ретельно підходити до організації і вибору методів навчання.

Диференціація результату навчальної діяльності передбачає початкове і поточне оцінювання готовності й успіхів студентів. Ґрунтовне попереднє оцінювання веде до функціональної та успішної диференціації. Попереднє і поточне оцінювання надає викладачеві інформацію, на основі якої вони можуть успішно застосовувати певний набір навчальних стратегій і механізмів підтримки, враховуючи різноманітні потреби, інтереси і здібності, які виявлено у студентів. Завдання, які розв'язують студенти, можуть бути диференційованими, аби студенти з різними можливостями могли продемонструвати чи проявити свої знання і розуміння по-різному. Добре структурований продукт (завдання, вправа тощо) дає змогу використовувати різноманітні форми виконання та альтернативні процедури перевірки, а також передбачає різні ступені складності, типи оцінки та виставлення балів.

Студенти з особливими освітніми потребами, яких викладач, виділяє в окрему групу (на етапі аналізу індивідуальних особливостей), визначаючи їх як таких, котрі мають певні труднощі у засвоєнні змісту навчальної дисципліни, потребують додаткових модифікацій організації навчального процесу.

До модифікацій належать: зміна тривалості періоду виконання завдання, зміна навчального середовища, ресурсів, матеріалів, форми подачі завдань чи оцінювання з урахуванням особливих освітніх потреб студентів. Наприклад, використання паралельних ресурсів іншого рівня складності; друкованих та інших матеріалів, наприклад: фільмів, відео- та аудіозаписів; альтернативних навчальних матеріалів, наприклад, запис на диктофон, збільшення демонстраційних матеріалів, проектор, комп'ютер, використання адаптаційних пристроїв, наприклад: тримач для крейди, маркери, ручки з можливістю стирання написаного, функція перевірки орфографії в текстовому редакторі комп'ютерної програми;

вказівників рядків на аркуші паперу, окремих клітинок в зошиті, міліметрівки або паперу з рельєфними рядками.

Застосування модифікацій передбачає також повторення завдань, пояснень і представлення їх у різній формі: усній, письмовій або в аудіозаписі; виділення маркером ключових думок у конспекті лекції для студентів; надання студентові можливості виконати подібну діяльність під керівництвом викладача перед початком практичного заняття.

На рівні завдання та оцінки модифікації передбачають надання студентові можливості виконати завдання в довільному форматі (за власним вибором). Наприклад, студенти можуть представити звіт по-різному: підготувати радіопередачу, скласти лист-характеристику та ін.; дати змогу відповідати усно на запитання екзамену; дозволити відповідати на меншу кількість запитань.

Застосування модифікації дозволяє викладачеві заздалегідь визначити, якими матеріалами будуть користуватися студенти, як краще побудувати практичне заняття (на основі індивідуальної, групової чи фронтальної роботи), в якому вигляді студенти мають відповідати на запитання (виконувати завдання); підібрати типи вправ і види діяльності, продумати варіанти їх виконання, очікувані результати тощо.

Важливо пам'ятати, що впроваджуючи модифікації, викладач створює умови для залучення дітей до роботи над темою заняття та допомагає їм працювати над завданнями. Коли виникає потреба в модифікаціях для студентів з особливими освітніми потребами, викладачеві слід не просто визначити доцільні типи модифікацій для окремих студентів, а й розумно розподілити свій час та сили.

Отже, диференційоване викладання забезпечує індивідуалізацію навчання, яка передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного, визначення перспективи розумового розвитку й гармонійного вдосконалення особистості, формування індивідуального стилю діяльності майбутнього фахівця. Однією з необхідних умов ефективного застосування диференційованих завдань в інклюзивному освітньому середовищі вищого навчального закладу є забезпечення їх дидактичної підготовки в межах державних стандартів за варіативності способів засвоєння дидактичних знань і вмінь. Розв'язання диференційованих завдань означає не так зниження загальних вимог для студентів з особливими освітніми потребами і підвищення для студентів з нормальним розвитком, як вільний вибір ними варіанта та рівня засвоєння, допомогу першим і створення умов для глибокого засвоєння знань другим.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні проблеми оцінювання навчальних досягнень студентів в інклюзивному освітньому середовищі вищого навчального закладу, спрямованої на ліквідацію негативного впливу ситуації оцінювання та емоційний стан здобувачів вищої освіти та процес учіння загалом.

Список використаної літератури

1. **Бондар Т. І.** Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України / Т. І. Бондар // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II(14), Issue: 27, 2014. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/bondar_t.i._developing_the_inclusive_setting_in_higher_education_institutions_in_ukraine.pdf.
2. **Литовченко С. В.** Особливості навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / С. В. Литовченко ; Ін-т спец. педагогіки АПН України. – К., 2006. – 18 с.
3. **Таранченко О.М.** Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навч.-метод. посібник / Таранченко О. М., Найда Ю. М. За заг. ред. Колупасвої А. А. – К. : АТОПОЛ, 2012. – 120 с.
4. **Чайковський М. Є.** Інклюзивний освітній простір як сучасний педагогічний феномен / М. Є. Чайковський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірн. наук. праць. Вип. 15, кн. 1. – К. : ІПВ НАПН України, 2011. – С. 16 – 24.

Коваленко В. Є. До проблеми застосування диференційованого викладання в інклюзивному освітньому середовищі вищого навчального закладу

У статті розглядається проблема застосування диференційованого викладання як засобу задоволення освітніх потреб студентів з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному освітньому середовищі вищого навчального закладу. Диференційоване викладання розглядається як концептуальний підхід і практична технологія специфічної організації навчального процесу, який заснований на розумінні та урахуванні відмінностей між студентами з метою забезпечення оптимального і результативного навчального досвіду для кожного з них. Розкрито сутність диференціації на рівні змісту, процесу навчання та результату навчальної діяльності. Охарактеризовано сутність модифікацій організації навчального процесу, до яких належать: зміна тривалості періоду виконання завдання, зміна навчального середовища, ресурсів, матеріалів, форми подачі завдань чи оцінювання з урахуванням особливих освітніх потреб студентів.

Ключові слова: інклюзивне освітнє середовище, студенти з особливими освітніми потребами, диференційоване викладання.

Коваленко В. Е. К проблеме применения дифференцированного обучения в инклюзивной образовательной среде высшего учебного заведения

В статье рассматривается проблема применения дифференцированного обучения как средства удовлетворения образовательных потребностей студентов с нарушениями психофизического развития в инклюзивной образовательной среде высшего учебного заведения. Дифференцированное преподавание

рассматривается как концептуальный подход и практическая технология специфической организации учебного процесса, который основан на понимании и учете различий между студентами с целью обеспечения оптимального и результативного образовательного опыта для каждого из них. Раскрыта сущность дифференциации на уровне содержания, процесса обучения и результата учебной деятельности. Охарактеризована сущность модификаций организации учебного процесса, к которым относятся: изменение продолжительности периода выполнения задания, изменение учебной среды, ресурсов, материалов, формы подачи задач и оценивания с учетом особых образовательных потребностей студентов.

Ключевые слова: инклюзивная образовательная среда, студенты с особыми образовательными потребностями, дифференцированное преподавание.

Kovalenko V. To the Problem of the Application of Differentiated Education in the Inclusive Educational Environment of a Higher Educational Institution

The article describes the problem of using differential education as a means of meeting the educational needs of students with disabilities of psychophysical development in the inclusive educational environment of a higher educational institution. Differentiated teaching is considered as a conceptual approach and practical technology of the specific organization of the learning process, which is based on understanding and consideration of the features between students in order to ensure optimal and effective educational experience for each of them.

Differentiated teaching provides for the creation of an educational environment and the organization of the educational process in such a way as to ensure the successful mastery of the curriculum by students with different educational needs. The essence of differentiation lies in the openness and variability of teaching, the diversity of methods, means and forms of organization of educational activity by applying measures that ensure each student the assimilation of knowledge and skills to the brink of his capabilities.

The essence of differentiation is revealed at the level of content, the learning process and the result of learning activity.

Key words: inclusive educational environment, students with special educational needs, differentiated teaching.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.